

Kitap Tanıtımlar:

ABDULKERİM ABDULKADİROĞLU, İ. HAKKI AKSOYAK, NECİP FAZIL DURU, *Kastamonu Jurnal Defteri (1252-1253/1836-1837)* (Metin ve Tıpkıbasımı), Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü.

Jurnal Defteri yahut Mürur Tezkereleri Defteri idari amaçlıdır. Mürur tezkiresi yurtiçi seyahat vesikalarına verilen ad olup şer'i mahkeme sicillerindedir. Ülke dışı seyahatler için verilen pasaportun benzeri bir uygulama ile, vilayet dışına çıkanlara da bu tezkire verilir. Bu uygulama 1908 yılına kadar sürmüştür. Matbu olan mürur tezkireleri harca tâbi idi. Üzerinde nüfus cüzdanındaki açıklamalar yazıldıktan sonra nereye ne için ve ne kadar süre ile gidileceği de belirtilirdi¹. Tarihi bir kaynak olarak jurnal defterlerindeki verilerin nasıl kullanılabileceği konusunda bir fikir vermesi için Kastamonu Jurnal Defterini daha sistematik bir şekilde işleyip bir değerlendirmeye tâbi tuttuk. Defter düzenleniş ve içindeki bilgiler itibarıyla 1836-1837 tarihlerinde ortalama bir Anadolu şehri olan Kastamonu'nun kayıtlara geçmiş seyahat sıklığına ait bilgiler sunmaktadır. Defteri değerlendirilmesi sonucunda Kastamonu'dan en çok seyahat edilen yerler, bu seyahatlerin aylara göre dağılımı, en çok seyahat eden gruplar, seyahat etme amaçlarına göre bu grupların dağılımı, hangi mesleklerin nerelere seyahat ettiği gibi bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. Ayrıca müslim, gayrimüslimlerin bu dağılımdaki yerleri ve seyahat amaçları konusunda bilgiler edinmek mümkün olmaktadır. Seyahat edenler dışında defterde ölüm, doğum ve evlilik gibi sosyal yapıya ait sicil kayıtları ve nadir olarak da ihtida, dini bayram tarihleri, sakat hayvan doğumu gibi bazı özel bilgiler de bulunmaktadır.

Defter 1836 yılı Mayıs başından 1837 yılı Kasım ortasına kadar devam eden yaklaşık ondokuz aylık bir dönemi kapsamaktadır. Defter düzenleniş itibarıyla günlük kayıtlar şeklindedir. Fakat belirtilen süre içinde günlük kayıtlar düzenli değildir. Her güne ait mutlaka kayıt olması gerektiği fikrinden hareket edecek olursak bu 19 aylık sürede 534 güne ait kayıt olması gerekir. Fakat defterde 201 gün eksiği ile 333 güne ait kayıt vardır. Eksik aylarda kayıtlı olmayan gün sayısı 9 ile 24 arasında değişmekte ve özellikle yılın soğuk aylarına rastlayan 6 aylık periyoda rastlamaktadır². Bu eksiklikler çeşitli sebeplerden meydana gelmiş olabilir. Kayıt olmayan günler olabileceği gibi kayıtlar belli günlere de toplanmış olabilir. Eksik günlerin kışa rastlaması defterin ana düzenleniş amacı olan ticaret amaçlı seyahatlerin en aza indiği dönemdir. Fakat eksik günlerin kesintisiz bir şekilde ve arka arkaya olması, bazı aylarda üç haftaya kadar çıkması eksik kayıtlar olduğunu düşündürmektedir. Bu eksiklikler sebebiyle verdiği bilgiler itibarıyla bize tam ve doğru bir istatistik vermiyor gibi görünebilir. Fakat kayıtların tam olduğu ayların bulunması ve diğer kayıtlarla birlikte kullanılmasıyla bu dönem Kastamonu'su hakkında bazı fikirler verecektir. Değerlendirme, bu kaynağa dayalı olarak defterdeki bilgiler herhangi bir tamamlamaya tabi tutulmaksızın kullanılmıştır. Ayrıca ortaya çıkan rakamlardan defterin, şehirdeki seyahat, ölüm, doğum gibi verilerin tamamını içerdiğini söylemek de zordur. Bu verilere ait bilgilerin her zaman kayıt dışı kalmış olanlarının bulunabileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

¹ *Kastamonu Jurnal Defteri*, Ankara 1998, s. VIII.

² Ağustos 1836'da 15 gün, Eylül 1836'da 9 gün, Ekim 1836'da 25 gün, Kasım 1836'da 23 gün, Aralık 1836'da 23 gün, Ocak 1837'de 20 gün, Şubat 1837'de 24 gün, Mart 1837'de 22 gün, Nisan 1837'de 13 gün, Temmuz 1837'de 13 gün, Ağustos 1837'de 14 gün, kayıt görünmemektedir.

Kastamonu nüfusu 1831 sayımında liva ve sancaklarıyla beraber 3285'i gayrimüslim olmak üzere toplam 121.483 kişi olarak hesaplanmıştır. Yine Kastamonu kent nüfusu ise 1830-1840 arası tahmini olarak 12000-14000 kişidir³. Ayrıca defterde yalnızca Kastamonu merkezini ilgilendiren kayıtlar değil, aynı zamanda yakın nahiyeleri Akkaya, Kuzyaka, çevre sancak ve eyaletlerden gelip Kastamonu'dan geçerek başka merkezlere gidenlere ait kayıtlar da bulunmaktadır.

Defterde Tespit edebildiğimiz kadarıyla toplam 2710 kişiye ait kayıt vardır. Bu rakama bazı kişilerin dönüş kayıtları ile doğum, ölüm, evlilik kayıtları dahildir. Evli çiftler için kayıtlara esas olan konunun evlilik kaydı olduğu düşünülerek tek kayıt alınmıştır. İki kişi olarak düşünülürse bu rakam 2896'ya çıkmaktadır. Ayrıca defterde aynı kayıt içinde birden fazla belirtilen aile, çocuk, kardeş veya toplu seyahat kayıtlarında kişiler ayrı ayrı dikkate alınmıştır. Bu 2710 kişiye ait kaydın 2085'i mürur tezkeresi, yani seyahat için tutulmuş olan kayıtlar olup, bununla ilgili bilgileri içermektedir (%76,9). 419 ölüm (%15,4), 186'sı evlilik (% 6,8) ve 20'si de doğum ilamıdır (%0,7).

Tablo I - Kayıt Türleri ve Aylara Göre Dağılımı

	Seyahat	Doğum	Evlilik	Ölüm	Toplam
Mayıs1836	228	3	14	25	270
Haziran1836	218	7	17	17	259
Temmuz1836	401	1	11	6	419
Ağustos1836	120	2	9	10	141
Eylül1836	47	-	2	44	93
Ekim1836	13	-	2	30	45
Kasım1836	28	-	3	18	49
Aralık1836	25	-	6	7	38
Ocak1837	18	-	5	9	32
Şubat1837	25	-	6	2	33
Mart1837	34	1	8	3	46
Nisan1837	96	-	16	7	119
Mayıs1837	179	-	16	6	201
Haziran1837	142	-	27	11	180
Temmuz1837	73	-	14	5	92
Ağustos1837	98	3	3	39	143
Eylül1837	109	3	9	110	231
Ekim1837	156	-	13	50	219
Kasım1837	75	-	5	20	100
Toplam	2085	20	186	419	2710

³ Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu*, Tarihi İstatistikler Dizisi C.II, Ankara 1996, s.23,33.

a) Seyahatler

Defterde mürur tezkeresi alan kişilerin takip edilmesini sağlayacak bir çok ince teferruatın kaydedildiği görülmektedir. Kişi yada kişilerin nereden geldiği veya nereye gittiği, belirtilen yaş ile görünüm yaşı farklılığı, kaç gece ve gün kalacağı, giriş çıkış günleri, bıyık, saç şekli ve renkleri ve benzeri özellikleri, unvan, meslek, vasıf, aile künye ve lakapları, nereli oldukları yazılıdır. Ayrıca yer adları ve bunun gibi bilgileri kayıtlarda bulmak mümkündür⁴. Fakat bütün bu bilgiler her kişi için standart bir şekilde kaydedilmemiştir. Belirleme ve teşhis için yeterli olduğu düşünülecek kadar kişisel bilgilerin kaydedildiği anlaşılıyor.

Kayıtlarda dikkati çeken bir husus da İstanbul ile ilgili olanlarda ayrıntılara daha dikkat edildiği ve bilgilerin hepsinin yazıldığıdır. Diğer kayıtlara oranla İstanbul'dan gelenler veya gidenlerin daha ayrıntılı olarak meslek, İstanbul adresleri, ne kadar kalacakları, yaşları ve seyahat sebebi gibi bilgiler diğerlerinden farklı olarak hemen her seferinde eksiksiz yazılmıştır. İster daha sıkı denetleme amacıyla, isterse merkezi otoritenin düzenli kayıt ihtiyacından olsun, bu İstanbul'un belirleyiciliğini ve merkezliliğini yalnızca en çok seyahat edilen yer olarak değil, aynı zamanda idari ve bürokratik olarak da vurgulamaktadır. Kayıtlar İstanbul ile ilgili olarak tutulmaları söz konusu olunca daha özenli ve ayrıntılı olabilmektedir. Ayrıca kayıtlardaki farklardan birisi de gidilecek yerler konusundaki ayrımdan kaynaklanmaktadır. Özellikle İstanbul'a gidenlerde gidiş ve dönüş tarihleri, meslekleri, orada kalış zamanı gibi bilgilerin yazılmasına da daha dikkat edildiği görülmektedir.

Jurnal defterinin büyük bir kısmı (% 76'9u) mürur tezkeresi kayıtları yani seyahat kayıtlarından oluşmaktadır. Bu 19 aylık süre içinde toplam 2085 kişi çeşitli amaçlarla Kastamonu'dan gitmiş, oraya gelmiş veya oradan geçmiştir. Seyahat zamanlarındaki yoğunluğun iklimin ve şartların gereği kışın azalması yazın ise artması tabiidir. En çok seyahat edilen aylar Mayıs ile Ekim arasındaki 6 aylık dönem olup ay olarak ise Mayıs, Haziran, Temmuz ve Ağustostur. Seyahat amaçlarının başında ise ticaret gelmektedir. 2085 kişiye ait seyahat kaydının seyahat sebebi açık olarak belirtilmiş 1768 kayıttan (geri kalan 317 kayıttaki seyahat amacı belirtilmemiştir) 928'i ticaret amacıyla seyahat etmektedir (% 52). İkinci sırayı kayıtlarda "*li-maslahatin*" yazılarak belirtilen fakat ne tür işler olduğu açık bir şekilde anlaşılabilen grup oluşturmaktadır (%9,3). Üçüncü sırayı ise izne gelen, giden askerler oluşturmaktadır (%9). Bunları dervişler ve çeşitli sebeplerle seyahat edenler, sıra (memleket ziyaretleri), "*ahz-ü atâ*" (ticaret kelimesi ile ifade edilen faaliyetten farklı olarak küçük ticari faaliyet veya şahsi alışverişler için kullanıldığı anlaşılıyor), hac, rençperlik, erzak temini (özellikle medrese öğrencilerinin) gibi sebepler takip etmektedir. Seyahat amaçlarının zaman bakımından dağılımı genel seyahat zamanlarına uygun olarak yaz aylarına toplanmıştır. Medrese öğrencilerinin "cer" adı verilen, üç aylarda memleketin köşe bucağına yayılarak gittikleri yerlerde Kuran okumak vaaz ve nasihat etmek suretiyle gördükleri hizmete karşılık olmak üzere halktan para, yiyecek ve giyecek alma gelenekleri vardı⁵. Bu sebeple olsa gerek, erzak temini amacıyla, özellikle medrese öğrencilerinin Ekim ve Kasım 1837'de çevre vilayetlere doğru gittikleri gözlenmektedir.

⁴ *Kastamonu Jurnal Defteri*, Ankara 1998, s.X.

⁵ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, s.279. Bu yiyecek toplama geleneğinin devam etmesi veya arup artmadığı hususunda, Tanzimat devrinde Anadolu'da, özellikle İç Anadolu'da sık sık yaşanan kıtlıkların etkili olması muhtemeldir. M. Yavuz Erler, *Ankara ve Konya Vilayetlerinde Kuraklık ve Kıtlık (1845-1874)*, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 1997.

Defterin Kastamonu'ya ait olması sebebiyle gelinen ve gidilen yer olarak Kastamonu merkezlidir. İkinci derecede dikkati çeken merkez İstanbul'dur. Muhakkak ki devletin başkenti bu başkente yakınlık, ekonomik, sosyal, ilmi konulardaki merkeziliği Kastamonu sancağı için de geçerlidir. Seyahat edilen yerler itibarıyla Kastamonu merkez alındığı takdirde gerek Kastamonu'ya gelenler bakımından, gerekse Kastamonu'dan gidenler bakımından İstanbul en önemli yeri tutmaktadır. Genel olarak yapılan seyahatlerin asgari %30'unu İstanbul'a gidenler veya İstanbul'dan gelenler oluşturmaktadır. Ayrıca İstanbul sadece Kastamonu için değil Sinop, Trabzon, Sivas, Ankara, Konya, Harput gibi merkezlerden gelip Kastamonu'dan geçerek İstanbul'a gidenler için de en önemli merkez olarak görülmektedir. İkinci ağırlık noktası olarak Kastamonu'nun yakın çevresini yani bugünkü ilçelerini görüyoruz. Bartın, Safranbolu, Taşköprü, İnebolu, Boyabat gibi merkezlerin keza öncelikli Kastamonu daha sonra da İstanbul ile açık bir şekilde görülmektedir. Üçüncü halkayı ise Sinop, Ankara, Çankırı, İzmir gibi çevre merkezler oluşturmaktadır. İzmir'in diğerlerine göre uzak olmasına rağmen ticari çekiciliği onu kısmen diğerlerinden ayırmış olmalıdır. Bunların dışında çok daha seyrek olarak, Kayseri, Adapazarı, Trabzon, Bafra, Canik, Harput, Diyarbakır, Van, Erzurum ve hac güzergahı üzerinde bulunduğu anlaşılan Tarsus gibi uzak merkezler seyahatlerin ağırlık noktasını oluşturmaktadır.

Seyahat edenler ve amaçları bakımından tüccarlar ve ticaretin en önemli özellik olarak görüldüğü defterde ticari faaliyetlerin ayrıca yoğunlaştığı dönemler de dikkati çekmektedir. Özellikle ticari amaçlı seyahatleri canlandıran bir durum da panayırlandı. Burada Çankırı'daki Yapraklı Panayırının da Temmuz ve Ağustos ayında ticari seyahatleri artıran bir merkez olduğu görülmektedir. Panayıra Kastamonu merkezden Temmuz 1836'da 166 tüccar gitmişti. Bir yıl sonra ise panayıra gitme tarihi Ağustos'a kaymış ve gidenlerin sayısında da büyük oranda azalma görülmüştür (36 tüccar). Bu azalma kayıtlardaki eksiklikten kaynaklanabilir. Fakat asıl sebep, aynı tarihlerde görülen ve hızla yayılan vebanın, yayılma ve bulaşma riski karşısındaki tereddütler olduğu anlaşılıyor.

Seyahat edilen yerlere bakılarak, Kastamonu'yu merkez alan ana seyahat güzergahlarını çıkarmak mümkündür. İstanbul-Kastamonu arası, en işlek yol olup, bu yolun diğer bağlantıları Boyabat üzerinden Sinop'a kadar gitmektedir. Kastamonu'ya gelen diğer güzergahın ise Doğu'daki merkezleri Sivas-Tokat-İskilip üzerinden Anadolu'nun daha da doğusundaki diğer merkezleri birleştiren güzergah olduğu anlaşılıyor. Diğer yol ise, güneye Çankırı, Yapraklı, Ankara ve daha güneydeki diğer merkezlerle olan bağlantıların sağlandığı güzergahur.

Defterdeki ticari amaçlı seyahat kayıtları da dahil olmak üzere çoğu zaman kişilerin ayrıntılı meslekleri belirtilmemiştir. Mevcut kayıtlarda kısmen yoğunlaşan ve dikkati çeken bazı noktalar vardır. Belirli meslek gruplarının daha çok belirli merkezlere yöneldiği söylenebilir. Attarlar İstanbul'a giderlerken, fincancılar Kütahya'dan gelmekte; Kasaplar Bafra'ya gitmektedirler. Sinop güzergahının az sayıda da olsa Kırım üzerinden getirilip, Anadolu içlerine doğru sokulan köle ticaret yolu olarak kullanıldığı da dikkati çekmektedir. Dikkati çeken bir noktada ticari amaçlı olmaktan ziyade ziyaret amacıyla İstanbul'dan gelenlerin mühim bir kısmında mesleklerinin de belirtilmiş olmasıdır. Kastamonu ve ilçelerinden İstanbul'a gitmiş olanların en önemli iş alanının kayıçılık olduğu yine bu kayıtlardan anlaşılmaktadır. İstanbul'daki loncalar şeklinde örgütlenmiş olan bu işçilerin büyük bir kısmı Karadeniz havzasından, önemli bir grubu da İnebolu'dan gelmektedir⁶.

⁶ Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1181-1908)*, Ankara 1987, s.89.

Defterde gayrimüslimlerle ilgili 219 kayda rastlanmıştır. Bu kayıtlardan 12'si ölüm -ki bu kayıtlar vebanın en şiddetli olduğu zamanlara aittir- 21'ini ise Doğu Anadolu'dan Van ve Erzurum'dan gelip İstanbul'a rençperlik yapmaya gidenler oluşturmaktadır. Bunların dışındaki 186 kaydın hemen tamamını ticaret amaçlı seyahat kayıtları teşkil etmektedir.

Defterdeki bilgilere göre, seyahat eden kadınların sayıca azlığı dikkati çekmektedir. Seyahat eden kadın sayısı 49'dur. Bunlardan 41'i Müslüman 3'ü gayrimüslim ve 5'i de köledir. Bunlar hemen hepsi ya aileleriyle birlikte seyahat etmekte ya da ticaret dışı hac, oğul ziyareti ve bunun gibi sebepler dolayısıyla zikredilmektedirler. Satılma amacıyla götürülen köle kadınların dul veya bakire olarak nitelendirilmeleri de yine görülmektedir.

Mesleklerle göre bir dağılım yapmak gerekirse birinci sırayı tüccarlar almaktadır. İkinci sırada ise asker ve devlete ait çeşitli görevler için gelenler (çukadar, demir madeni görevlileri, mimar ve mühendisler, kadı ve hizmetindekiler vb.) yer almaktadır. Askerlerin temel yolculuk sebeplerinin izin, tekaüt ve terhis olduğu görülmüyor. Askerlerin mazerete dayalı terhislerinde sebepler belirtilirken en önemli kayıt "illet-i kadim" dir. Alil ve hasta, yaşlılık hatta kemik hastalığına yakalanma gibi sebepler de açıkça belirtilmiştir. Asker kayıtlarının çokluğu halen veya bir zamanlar taşıdıkları resmi sıfattan dolayı gittikleri yerlerin mahalli memurlarına kayıt yaptırma mecburiyetlerinden kaynaklanıyor olabilir. Üçüncü sırayı "*maslahat*" kelimesi ile ifade edilen fakat amacın daha ayrıntılı ve açıkça belirtilmediği grup almaktadır. Dördüncü sırayı çeşitli ziyaretgâhları dolaşan şeyhler, müridleri, dervişler, gezginler almaktadır. Bunların bazen geldikleri yer, bazen de aslen nereli oldukları kayıt düşülmüştür. Bu kayıtlarda Bağdat, Buhara, Mekke Medine, Hicaz gibi merkezler dikkati çekmektedir. Ayrıca bunların en önemli ziyaretgâhlarından birisinin Sinop'taki Seyyid Bilal Türbesi olduğu görülmektedir. Daha sonra "*li-ecli's-sıla*" kelimesi ile ifade edilen memleket ziyaretleri, "*ahzû atâ*" kelimesiyle ifade edilen seyahatler, sonra hac yolcuları, rençperlik ve ilim tahsili, sai'ler yani ulaklar, erzak temin etmeye çalışan öğrenciler ve katırcılar almaktadır. Rençperlik için gidenlerin toplu bir şekilde seyahat eden ve Doğu Anadolu bölgesinden gelen (Erzurum, Van) gayrimüslimlerin oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca çeşitli özel sebeplerle belirtilmiş miras alımı, oğul veya baba ziyareti, başka şehirlerdeki aylık ve düzenli gelirlerini toplama, hastalığına deva arama, hacı karşılama, uygunsuz vaziyette olma (yani sürgün), "*meks olma*", istikbal gibi daha özel seyahat amaçları da kayıtlar arasında yer almaktadır.

b) Evlilikler

Defterde toplam 186 çiftin evliliklerine ait kayıt olup, bu çiftlerin isimleri hangi mahalle veya nahiyeden veya divandan oldukları kaydedilmiştir. Kadınların daha önce evli olup olmadıkları yani dul veya kız olmaları kaydedilmiştir. Erkeklerin bu durumlarına ait bilgi yoktur. Defterde 19 aylık zaman dilimi içinde 186 evlilik kaydı olup bunlardan 64'ü dul 122'si ise kızlarla yapılan evliliklerden oluşmaktadır. Evliliklerin zamanı konusunda da bahar ve yaz aylarında yoğunlaşığı görülmektedir. Çiftlerin mensup oldukları yerler itibarıyla evliliklerin çok büyük bir oranda yakın çevreli evlilikler olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şehir içinde (aynı veya farklı mahalle) aynı nahiye ve divana mensup olanlar arasında yapılan evlilikler ağırlıktadır. Evliliklerin 160'ı (%86) aynı merkez içinde yapılmıştır. Kastamonu'dan nahiyelerine, nahiyelerden köye veya tersi evlilikler ise 26 (%14) 'dir.

c) Doğumlar ve Ölümler

Doğum ilamlarına ait kayıtlar sınırlı olup burada bütün doğumların kaydedilmediği anlaşıyor. Defterde 19 aylık dönem içinde 20 çocuğun doğumuna ait bilgi vardır. Bu kayıtlar da daha çok Kastamonu merkezine ait olup yaz aylarına rastlamaktadır.

Kastamonu jurnalindeki ölüm kayıtları ise Osmanlı coğrafyasında sık sık görülen bir gerçeği ve ölüm sebebini gözler önüne sermektedir. Anadolu'da XVIII ve XIX. yüzyıl ortalarına kadar aralıklarla süren veba salgınları bu yıllarda Kastamonu'da da karşımıza çıkmaktadır. 1830'lu yıllardan sonra Anadolu'nun bir çok yerinde veba salgınları görülmektedir. 1836'da Orta ve Güney Anadolu'da, 1837'de ise Batı Anadolu ve İzmir'de görülen vebanın izlerine Kastamonu'da da rastlıyoruz⁷. Bu 19 aylık dönemde kayıtlarda bulunan toplam 419 ölüm vakasından 148'i kadın ve 148'i erkek olmak üzere 296 kişinin vebadan öldüğü görülmektedir. Ölümlelerin %70,6'sı vebadan gerçekleşmiştir. Kayıtlarda veba dışındaki ölüm sebepleri (sele kapılarak ölen iki çocuk dışında) belirtilmemiştir. Ölüm kayıtlarının hemen hepsinde yaşlar belirtilmiştir. Jurnalde 215'i erkek 204'ü kadın olmak üzere toplam 419 kişinin ölüm ilamı vardır. Ölümlelerde erkeklerde ortalama yaş 25,6 kadınlarda ise 22,1 dir. Genel ortalama ise 23,9dur. Ortalama ölüm yaşının düşüklüğü dikkat çekicidir. Bu değerlerin tam olarak gerçeği yansıtmadığını bilemiyoruz. Fakat ölüm sebepleri arasında veba da girince özellikle vebadan en çok etkilenen çocuk ölümlelerinin sebep olduğu ortalama ölüm yaşı daha da düşmektedir. Çünkü Eylül 1836 yılından itibaren başlayan vebalı ölüm kayıtlarında erkeklerde ölüm yaşı 18,9 a kadınlarda bu rakam 16,2 ye kadar düşmektedir. Vebadan ölenlerin genel ortalama yaşı ise 17,6 dir.

Veba, ölüm kayıtlarından görülebildiği kadarıyla iki dalga halinde gelmiştir. Birinci dalga, 1836 Eylülünde başlayıp Ocak 1837'ye kadar devam etmiştir. İkinci dalga ise Nisan'da hafif bir şekilde başlayıp defterin sona erdiği tarih olan Kasım 1837 ortalarında halen devam etmektedir. Salgınların çıkış ve en yoğun oldukları dönem bu hastalığın klasik seyir tablosunda olduğu gibi yaz ve yaz sonudur. 1836 ve 1837 yazında kışın azalan veya rastlanılmayan veba vakalarının yazın artmaya başladığı görülmektedir. Orta şiddette olarak nitelendirilebilecek vebanın en fazla arttığı zaman olan Eylül 1837'de vebadan gayrimüslimlerin de öldükleri ve bunların kaydedilmeye başladığını görüyoruz. İlk veba dalgasında gayrimüslimler ya hiç etkilenmediler ya da çok az olduğu için kaydedilmediler. Müslümanlardan ölenler için "*fevt şud*", gayrimüslim ölüleri için "*helak şud*" tabiri kullanılmaktadır. Genelde İslam toplumlarında gelenek ve inanç olarak çocuklara yaklaşırken dini farklılıkları vurgulayacak bakış açılarından uzak duran bir anlayış vardır. Fakat ölüm kayıtlarında kaç günlük veya aylık olursa olsun müslüman olmayan çocuklar için de "*helak şud*" tabiri kullanıldığı görülmektedir. Burada devletin resmi görüş ve anlayışının, bürokrasi ve belgeler söz konusu olduğunda toplumsal ve dini anlayışların ve yargıların önüne geçtiğini söylemek her halde yanlış olmaz.

Vebanın Kastamonu'ya gelişi de yine deftere göre muhtemelen iki yolla veya ikisinden birisiyle olduğu anlaşılmaktadır. Birincisi bu hastalığın çıkış ve yayılışı ile ilgili olarak en klasik açıklamadır ki o da hac dönüşü, hacılarla beraber taşınmış olmasıdır. Diğeri de bu muhtemel sebebi hızlandıran, yardımcı olan ve genellikle de daha etkili olmuş ticari münasebetlerdir. Veba vakalarının görülmeye başlanmasının hem tüccarların Yapraklı Panayırından hem de hacıların dönüş zamanlarına rastlaması dikkat çekicidir. Defterde vebadan ölenlerin kayıtları 2 Eylül'den başlamaktadır. Hacı dönüşlerine ait kayıtlar 17 Temmuz ve 13 Ağustos'a, Yapraklı panayırından dönüşler ise 6 Ağustos'a rastlamaktadır. Muhakkak ki hangisinin mutlak bulaşma yolu olduğu veya bunların hangisinin hastalığın taşınmasına sebep olduğunu kesin olarak bilememekle birlikte, genelde hastalığın yayılma güzergâhının ticaret ve hac yollarını takip ettiği bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla vebanın Kastamonu'ya gelişi her iki sebepten hatta bunların dışında taşınma yolu olan ulaklar, askerler veya göçebeler yoluyla da olmuş olabilir.

⁷ Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba*, İstanbul 1997, s.61.

ç) Kapana Gelen Mallar

Defterde Kastamonu kapanlarına satılmak için gelen mallar da her günkü kayıtların sonuna eklenmiş olarak günlük bir şekilde takip edilebilmektedir. Hangi kapanlara hangi maddelerin geldiği, pazara gelen mallardaki çeşitlilik ve dalgalanmaların mevsimlere göre değişmesi takip edilebilmektedir. Kastamonu'da kapana gelen mallar un, tuz, arpa, demir, pamuk, pirinç, zm kahve, sabun, fiy, leblebi, revgan-ı sade ve bezir, mercimek, tütün, nohut, fındık, bal, pekmez, boya gibi mamullerdir.

Jurnal defterlerinin incelenmesiyle, şehrin ticaret ağı, halkın seyahat sebepleri, sıklığı ve eğilimleri, doğum, evlilik ve dağılımları, ölümler yaşı ve sebepleri ve ekonomik verilere ait bir çok bilgi elde edilmesi mümkün olacaktır.

İLHAN EKİNCİ*

* OM, Ordu Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

